

Į Steigiamąjį Seimą ir jo rinkimus žvilgtelėjus

Sigitas KANIŠAUSKAS

Vakar, gegužės 15-ąją, sukako šimtas metų, kai laikinosios sostinės Kauno teatre (dabar – Valstybinis muzikinis teatras) į pirmąjį posėdį susirinko Steigiamasis Seimas. Per daugiau nei dvejus darbo metus pirmasis demokratiškai išrinktas Lietuvos parlamentas padėjo svarbiausius valstybės pamatus: Lietuvą paskelbė demokratine respublika, priėmė pirmąją nuolatinę Konstituciją, įvykdė žemės ir pinigų reformas, įkūrė Lietuvos universitetą, nuo 1930 m. pavadintą Vytauto Didžiojo vardu.

„Steigiamasis Seimas buvo viena gražiausių prošvaisčių moderniosios Lietuvos politiniame ir valstybiniame gyvenime“, – 1970 m. tvirtino JAV lietuvių veikėjas, žurnalistas Algirdas Jonas Kasulaitis išeivijoje leistame laikraštyje „Tėvynės sargas“, skirtame parlamento 50-mečiui.

Šiemet, minint šimto metų jubiliejų, girdime panašius epitetus. Jie skambėjo užvakar, ketvirtadienį, Vilniuje surengtame iškilmingame Seimo posėdyje, kuriame dalyvavo ir Prezidentas Gitanas Nausėda. Kaip ir prieš šimtą metų, 12-ojo valstybės parlamento nariai stovėdami pakartojo Steigiamojo Seimo vienbalsiai priimtą rezoliuciją: „*Lietuvos Steigiamasis Seimas, reikšdamas Lietuvos žmonių valią, proklamuoja esant atstatytą nepriklausomą Lietuvos valstybę, kaip demokratinę respubliką, etnologinėm sienom ir laisvą nuo visų valstybinių ryšių, kurie yra buvę su kitom valstybėm.*“

Tačiau rinkimų procesą ir Steigiamojo Seimo darbą tyrinėję ir tebetyrinėjantys istorikai toli gražu nėra linkę vien tik rožinėmis spalvomis piešti šimto metų senumo įvykius. Beveik vieningai sutariama, kad rinkimų įstatymas išties buvo demokratiškas, suteikęs balsavimo teisę ir moterims. Vis dėlto ir vadinamųjų baltųjų dėmių – į valias. Per pirmąjį posėdį išrinktas Steigiamojo Seimo pirmininkas Aleksandras Stulginskis pareiškė, kad per balandžio 14–16 dienomis vykusius

dienas rinkimai privalo tęstis trečią dieną; visi darbininkai ir tarnautojai rinkimų dieną yra paliuosuojami nuo darbo“, – skelbė įstatymo pataisa.

Pati rinkimų kampanija dažnai prasilenkdavo su elementariomis etikos normomis, demagogijos purslais ir kaltinimais taškėsi visos rinkimuose dalyvavusios partijos. Didelės vienybės nebuvo ir Steigiamajame Seime. Pavyzdžiui, itin svarbus Žemės reformos įstatymas ir nuolatinė Konstitucija priimta vien tik valdančiosios krikščionių demokratų koalicijos balsais.

Pirmąjį parlamentą projektavo dvigubai didesnį

Apie kuo greitesnį demokratiškai išrinkto Steigiamojo Susirinkimo sušaukimą skelbė Vasario 16-osios aktas. Tačiau užsitęsęs kovoms dėl Nepriklausomybės įtvirtinimo, pirmojo parlamento rinkimai nusikėlė dviem metams. Tik 1919 m. spalio pabaigoje Valstybės taryba priėmė Steigiamojo Seimo rinkimų įstatymą. Kaip jau minėta, pirmą kartą Lietuvos istorijoje rinkimų teisė suteikta moterims. Dar tik tarptautinio pripažinimo *de jure* siekianti Lietuva pralenkė ilgą laiką Europoje politinio ir visuomeninio gyvenimo madas diktavusią Prancūziją, kurioje dailiosios lyties atstovės savo pilietinę valią gavo teisę išreikšti tik 1945 m. Teisę rinkti Steigiamąjį Seimą turėjo 21 metų Lietuvos piliečiai, o parlamentarais tapti galėjo ne jaunesni kaip 24 metų amžiaus asmenys. Karininkai ir kareiviai balsavimo teisę gavo tik po 1920 m. vasario 22–24 d. plykstelėjusio Kauno įgulos Aukštojoje Panemunėje kareivių ir karininkų maišto. Jiems amžiaus cenzo kartelė nuleista net iki 17 metų, nes dauguma savanorių buvo jaunesni, nei rinkimų įstatyme numatyta amžiaus riba. „Duris Steigiamajam Seimui atidarė ne kas kitas, o tik Lietuvos kariuomenės kūrėjai-savanoriai“, – atsiminimuose rašė iš Saločių valsčiaus Namajūnų kaimo kilęs karininkas, diplomatas Kazys Škirpa (1895–1979). Pirma-

rinkimų teisę turinčių asmenų parašų. Iš viso rinkimuose dalyvavo net 31 kandidatų sąrašas. Juos registravo ne Vyriausioji rinkimų komisija, o didelius įgaliojimus turėjusios apygardų rinkimų komisijos.

Svarstydamą Steigiamojo Seimo rinkimų įstatymą Valskybės taryba projektavo kur kas didesnę šalies teritoriją, nei tuo metu kontroliavo Kaune reziduojanti Lietuvos Vyriausybė. Šalis buvo padalinta į dešimt rinkimų apygardų. Tačiau iš jų tik šešiose buvo įsitvirtinusi lietuviška valdžia. Laisvoms apygardoms skirta 112 mandatų, o 108 vietos rezervuotos Vilniaus krašto ir 9 – Klaipėdos krašto apygardoms. Taigi, pirmasis atkurtos Lietuvos parlamentas turėjo būti daugiau nei dvigubai gausesnis. Tačiau 1920 metų pavasarį Vilniaus krašte šeimininkavo lenkai, o nuo Rytų Prūsijos atskirtą Klaipėdos kraštą Antantės valstybių pavedimu administravo prancūzai.

Kiekvienoje apygardoje gyveno apie 300 tūkst. gyventojų, o vienas Seimo narys turėjo atstovauti maždaug 15 tūkst. rinkėjų. Apygardos buvo suskirstytos į rinkimų apylinkes, kurios dažniausiai sutapo su valsčių ribomis. Rinkimų apylinkėse gyveno nuo 3 iki 7 tūkst. balsavimo teisę turinčių piliečių.

Dabartinė Pasvalio rajono savivaldybės teritorija pateko į 5-ąją rinkimų apygardą. Jai priklausė Biržų-Pasvalio, Panevėžio ir Šiaulių apskritys. Rinkimų apygardos komisija dirbo Panevėžyje. Vykstant rinkiminei kampanijai tęsėsi Pasvalio ir Biržų kova dėl apskrities centro. Minimū laikotarpiu apskrities valdžia ir įstai-gos dar buvo Pasvalyje. Todėl to meto periodinėje spaudoje ir dokumen-tuose galima rasti net tris apskrities pavadinimus: Pasvalio, Biržų bei Biržų-Pasvalio.

Bekompromisė rinkimų kampanija

Steigiamojo Seimo istoriją tyrinėjantys istorikai sutaria, kad per rinkimų kampaniją lemiamos reikšmės turėjo oratoriniai kandidatų sugebėjimai. Po pamaldų prie šventoriaus ir turgaus aikštės partijų oratoriai lipdavo ant statinių ir rėždavo agitacines kalbas. Todėl ir pati kampanija vadinta „bačkine“.

Žmonės iš Steigiamojo Seimo pirmiausia laukė esminio žemės reformos sprendimo. Krikščionys demokratai ir jų sąjungininkai Ūkininkų sąjunga bei Darbo federacija siūlė dvarams palikti ne daugiau kaip 80 ha žemės, o jų oponentai valstiečiai liaudininkai – ne daugiau kaip 50 ha. Tuo tarpu prezidento A. Smetonos vadovaujama Tautos pažangos partija skeptiškai vertino dvarų parceliavimą ir tokios reformos iniciatorius vadino „bolševikais“. Išsiskyrė partijų požiūris į Bažnyčios vaidmenį ir kitus svarbius valstybės reikalus.

To meto periodinėje spaudoje rinkiminė kampanija plačiai nušviesta. Kiekviena didesnė partija turėjo savo laikraščius, tad ir juose publikuojamos žinios buvo propagandinio pobūdžio. Antai Lietuvos darbo federacijos (LDF) savaitraštis „Darbininkas“ džiaugėsi, kad 1920 m. kovo 30 d. Pasvalyje pagaliau buvo įkurtas krikščionių darbininkų centras ir nutarta balsuoti už LDF kandidatų sąrašą. Tame pačiame numeryje rašoma apie kovo pradžioje Krikliniuose įvykusį didelį mitingą, kuriame buvo

Steigiamojo Seimo nariu Kazys Škirpa tapo mandato atsisakius G. Petkevičiaitei-Bitei.

daug darbininkų ir ūkininkų. Anot „Keleivio“ pseudonimu pasivadinusio autoriaus, susirinkusieji iš pradžių nepatikliai klausėsi Darbo federacijos oratoriaus, o vienas kareivis net suplėšė krikščionių darbininkų atsisaukimą. Tačiau palaipsniui susirinkusiųjų nuomonė pasikeitė, o susigėdęs minėtaskareivis net „suteikė auką“. „*Po susirinkimo visi paliko užganėdinti ir net įsteigė „Darbo federacijos“ skyrių, kurio nariais tapo apie 60 žmonių*“, – rašė dienraštis. Panašių agitacinių rašinių galima rasti daugelyje to meto laikraščių.

„*Mažazemi ir bežemi! Tavo likimas tavo paties rankose. Jei būsime gerai susiorganizavę ir per rinkimus į Steigiamąjį Seimą balsuosime visi kaip vienas, mūsų laimėjimas užtikrintas. Todėl neatidėliodami nė vienos dienos spieskimės į vienintelę darbo žmonių organizaciją – Valstiečių Sąjungą. Antraip, mus valdys klerikalai ir jų sėbrai*“, – tvirtino šios partijos laikraštis „Lietuvos ūkininkas“. Politiniai oponentai neliko skolingi. „*Nedukit balso už valstiečių sąjungą, nes kaip socialistai groja, taip ji šoka*“, – atkirto minėtas LDF savaitraštis „Darbininkas“.

Netruko ir įvairiausių gąsdinimų bei demagogijos. Net rinkimų dieną. „*Eikit visi rinkti. Jei neisit į rinkimus – žydai ir lenkai valdys Lietuvą. Vienas nepaduotas balsas gali Lietuvą pražudyti. Kas nebalsuos – tas žudys tėvynę; tas gal nenoromis, taps lenkų ar bolševikų bernu*“, – pirmą balsavimo dieną, balandžio 14-ąją, įspėjo „Darbininkas“.

Išlikusios fotografijos byloja apie didelį rinkėjų aktyvumą. Jose įamžintos didelės prie rinkimų apylinkių būstinių nusidriekusios rinkėjų eilės. Beje, Steigiamojo Seimo rinkimų dienomis buvo uždrausta pardavinėti alkoholi.

Balsavimo rezultatai

Į Steigiamąjį Seimą buvo išrinkta 112 tautos atstovų. Net 59 vietas gavo krikščioniškasis blokas – Krikščionių demokratų partija (25) ir jos sąjungininkai – Ūkininkų sąjunga (18) bei Darbo federacija (16). Valstiečių liaudininkų blokui (jį sudarė Lietuvos socialistų liaudininkų demokratų partija ir Lietuvos valstiečių sąjunga) atiteko 29 mandatai, Lietuvos socialdemokratų partijai – 14, Žydų demokratiniam susivienijimui – 6, Lenkų centriniam rinkimų komitetui – 3 ir Lietuvos vokiečių komitetui – 1. Įdomu tai, kad į Steigiamąjį Seimą neišrinktas nė vienas Prezidento A. Smetonos vadovaujamos Tautos pa-

žangos partijos atstovas.

Pradinė Steigiamojo Seimo narių sudėtis pagal profesiją atrodė taip: 15 mokytojų, 15 valdininkų (tarp jų 2 ministrai), 10 advokatų, 10 ūkininkų, 10 darbininkų, 9 kunigai, 8 kariškiai, 7 gydytojai, 4 inžinieriai, 3 agronomai, 3 rašytojai, 3 kooperatininkai, 3 veterinariai, 2 vaistininkai, po vieną vargonininką, rabiną, siuvėją, buhalterį, banko direktorių. Kiti išrinktieji nenurodė savo užsiėmimo. Į Steigiamąjį Seimą išrinktos penkios moterys.

Verta atkreipti dėmesį į Steigiamojo Seimo narių amžių. Tik aštuoni parlamentarai buvo perkopę 50 metų slenkstį, o 29 tautos išrinktieji neturėjo net 30 metų. Šis faktas, be abejo, bylojo jaunatvišką entuziazmą kurti valstybę. Ko, deja, pasigendama šiais laikais.

Penktojoje Panevėžio rinkimų apygardoje pagal partinius sąrašus išrinkti valdančiajai Krikščionių demokratų ir jų sąjungininkų Darbo federacijos bei Ūkininkų sąjungos koalicijai atstovavę Vasario 16-osios akto signataras Kazys Bizauskas, darbininkas Jurgis Deksnys, redaktorius Petras Jočys, Marijampolės „Žiburio“ gimnazijos direktorius, gydytojas Kazimieras Jokantas, vienas iš Krikščionių demokratų partijos lyderių Mykolas Krupavičius, karininkas Antanas Matulaitis, buvęs kariuomenės valdininkas Stasys Balčas, Linkuvos progimnazijos mokytojas Povilas Spudas. Kaip jau buvo minėta, pagal Lietuvos socialistų demokratų partijos kandidatų sąrašą išrinkta žymi tautinio atgimimo veikėja, rašytoja, visuomenininkė Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, kurią po kelių mėnesių pakeitė K. Škirpa.

Lietuvos valstiečiams liaudininkams atstovavo buvęs Lietuvos mokslo draugijos narys Jonas Masiulis, socialdemokratams – „knygnešių karaliaus“ Jurgio Bielinio sūnus Kipras Bielinis, žydų frakcijai – advokatas Naftalis Fridmanas. Iš viso apygardoje išrinkti 24 parlamentarai.

Posėdžiui pirmininkavo Gabrielė Petkevičaitė-Bitė

Baigęs sveikinimo kalbą ir paskelbęs Steigiamojo Seimo darbo pradžią, Prezidentas A. Smetona posėdžiui pirmininkauti pakvietė vyriausią parlamento narį. Ši garbinga misija teko 59 metų G. Petkevičiaitei-Bitei. Už ją metais vyresnis žydų frakcijos atstovas advokatas Simonas Rozenbaumas buvo išvykęs į Maskvą kaip Lietuvos valstybinės delegacijos narys derybose su bolševikinės Rusijos valdžia. Be to, vargu ar jam būtų tekę pirmininkauti, nes nemokėjo lietuviškai. Sekretorės vietą užėmė jauniausia Steigiamojo Seimo narė 24 metų mokytoja Ona Muraškaitė-Račiukaitienė, į parlamentą išrinkta 1-oje Marijampolės rinkimų apygardoje. Ji atstovavo krikščionių demokratų partijai.

„*Pavesta juk mum versti naujas istorijos lapas. Per daug jau ilgai mus lankė visokios nuoskaudos. Stenkimės visom išgalėm tą naują lapą išlaikyti gryną, patikrindami visiem mūsų valstybės gyventojam lygias piliečio teises, leisdami jiems savo būvį gerinti ir visiem drauge žengti į aukštesnę kultūros laipsnį...<...> Būkim kultūringi visur ir visumet, o jei tektų dar mūsų tautai imtis ginklo, tai vien priešui besikėsinant mus pulti*“, – iš Steigiamojo Seimo tribūnos humanistinę dvasią skleidė G. Petkevičaitė-Bitė.

Fotokopijos iš laisvosios interneto enciklopedijos „Vikipedija“

Prieš šimtą metų Steigiamasis Seimas darbą pradėjo Kauno miesto teatro rūmuose.

rinkimus savo valią pareiškė apie 90 proc. piliečių. Tačiau šiandien niekas negali pasakyti, koks gi iš tikro buvo galutinis rinkėjų skaičius. Rinkėjų sąrašai ne kartą buvo koreguojami, tikslinami, pildomi. Deja, iki mūsų dienų išliko tik keletas rinkimų komisijų protokolų.

Iš pradžių buvo paskelbtos tik dvi rinkimų dienos ir jau prasidėjus balsavimui Prezidentas Antanas Smetona bei Ministras Pirmininkas Ernestas Galvanauskas pasirašė rinkimų įstatymo pataisą dėl papildomos trečios. „*Nesuspėjus rinkimų pabaigti į dvi*

sis Lietuvos kariuomenės savanoris Steigiamojo Seimo nariu tapo 1920 m. rugsėjo 15 d., kai mandato atsisakė Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, išrinkta 5-ojoje Panevėžio rinkimų apygardoje pagal Lietuvos socialistų liaudininkų demokratų partijos kandidatų sąrašą. Šios partijos kandidatų sąrašė K. Škirpa buvo įrašytas antruoju numeriu.

Steigiamojo Seimo rinkimų įstatymas įteisino proporcinę rinkimų tvarką – gyventojai galėjo rinktis jiems patinkantį kandidatų sąrašą. Jų pridėjo kaip grybų po šilto lietaus, nes norint registruoti užtekto tik 50